

Окремі тенденції проявів організованої злочинності

Шепетько Сергій Анатолійович – старший науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, кандидат юридичних наук

У статті з метою характеристики окремих тенденцій щодо проявів організованої злочинності в нашій державі проаналізовано офіційні статистичні дані МВС України. Визначено прогресивну та регресивну динаміку щодо кількості виявлених спеціальними підрозділами окремих злочинів, учинених у складі організованих і злочинних організацій.

Ключові слова: незаконне заволодіння транспортним засобом, незаконний обіг зброї, організована злочинність, торгівля людьми, шахрайство.

Постановка проблеми. Організована злочинність є постійним явищем, адже проявляється в усіх сферах економіки, тим самим завдаючи значних збитків державі, підприємствам, господарським товариствам і громадянам. Організована злочинність виступає істотним чинником посилення соціальної напруженості й дестабілізації суспільства, заважає подолати фінансово-економічну кризу, спричиняє деформацію суспільних відносин. Постійно проявляються небезпечні процеси налагодження “зв’язків” лідерами злочинних угруповань із корумпованими посадовими особами органів влади та управління, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів. Таким чином, організована злочинність становить загрозу функціонуванню держави, стабільності та безпеці суспільства, сприяє підриву демократичних інститутів і цінностей, особливо в Донецькій та Луганській областях.

Реалізація заходів протидії та попердження проявів організованої злочинності вимагає чіткого уявлення про масштаби цього явища. Така оцінка повинна ґрунтуватися як на даних офіційної статистичної звітності, так і на опитуванні громадської думки щодо відповідних процесів. Саме тому актуальним є визначення сучасних тенденцій організованої злочинності в Україні для надання наукових рекомендацій щодо підвищення ефективності боротьби з таким негативним явищем.

Стан дослідження. У вітчизняній юридичній літературі визначенню тенденцій проявів організованої злочинності завжди приділялася увага, оскільки її злочинні наслідки заподіюють значну шкоду охоронюваним державою суспільним відносинам. У різні роки дослідженням питань щодо стану та тенденцій проявів організованої злочинності займалися такі відомі науковці, як В. М. Бутузов, М. Г. Вербенський, В. О. Глушков, А. Г. Кальман, Б. М. Качмар, М. В. Корнієнко, Т. Д. Момотенко, Є. Д. Скулиш, В. Я. Тацій, О. Ю. Шостко, О. М. Юрченко, В. А. Яценко та інші.

Праці зазначених учених мають вагоме значення для юридичної науки і практики, у той же час динамічність явища організованої злочинності, що залежить від соціально-економічних, політичних, фінансових чинників, унеможливає остаточне та однозначне вирішення цього питання. Саме це й обумовлює мету даної статті – з’ясувати окремі тенденції проявів організованої злочинності для визначення її найбільш вчинюваних і прогресивних форм.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні організована злочинність характеризується наступними ознаками: має певну форму дисципліни та контролю, здійснює свою діяльність на міжнародному рівні, застосовує заходи фізичного й психічного примусу, має комерційні або бізнес-структури для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і здійснює тиск на політичних діячів, медіа холдинги, державні адміністративні органи, судову владу. Всі ці ознаки організованої злочинності проявляються в умовах неефективної діяльності правоохоронних органів, відсутності верховенства права, наявності корумпованої судової гілки влади, значного рівня тінізації економіки, воєнних дій на території держави.

Відповідно до статистичної звітності МВС України, з 2008 р. тенденцією є зменшення виявлених у державі злочинів, що вчинені у складі організованих груп і злочинних організацій. Їх кількість зменшувалася із 3670 у 2008 р. до

3514 – у 2009 р.; 3135 – у 2010 р.; 3023 – у 2011 р.; 2074 – у 2012 р.; 1984 – у 2013 р. [1]. Крім того, протягом 9 міс. 2014 р. було виявлено 1464 кримінальні правопорушення, учинені у складі ОГ і ЗО [2], що складає 73,8 % показника звітного періоду 2013 р. Якщо така тенденція продовжиться, то можна прогнозувати зменшення на 1–3 % кількості виявлених кримінальних правопорушень організованими групами і злочинними організаціями протягом 2014 р. у порівнянні з 2012 та 2013 роками. Цьому сприяє воєнний і політичний конфлікт у східних регіонах України.

Крім того, за результатами аналізу статистичної звітності МВС України за 2008–2013 рр., виявлено найбільш вчинювані злочини у складі ОГ і ЗО. Зокрема, у 2008 р. найбільш вчинюваними у складі ОГ і ЗО були злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (770), крадіжка (528), злочини у сфері службової діяльності (206); у 2009 р. – злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (949), крадіжка (680), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (256); у 2010 р. – злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (896), крадіжка (349), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (244); у 2011 р. – злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (722), крадіжка (497), злочини у сфері службової діяльності (224); у 2012 р. – злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (603), крадіжка (203), злочини у сфері службової діяльності (184); у 2013 р. – шахрайство (617); злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (337), злочини у сфері службової діяльності (219) [1].

Таким чином, протягом 2008–2012 рр. найбільш вчинюваними у складі ОГ і ЗО були такі кримінальні правопорушення: 1) злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; 2) крадіжка; 3) злочини у сфері службової діяльності. Згодом, починаючи з 2013 р., найбільш вчинюваним злочином у складі ОГ і ЗО стало шахрайство. Така тенденція також має місце і у 2014 р., зокрема, відповідно до статистичних даних МВС України за 9 міс. 2014 р., найбільш вчинюваними злочинами у складі ОГ і ЗО є шахрайство (419), злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (254), крадіжка (150) [2]. Тому працівникам правоохоронних органів варто приділяти постійну увагу виявленню та припиненню таких суспільно небезпечних діянь, як шахрайство, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, крадіжка, злочини у сфері службової діяльності. Це пов'язано з тим, що основними видами протиправної

діяльності організованих злочинних угруповань на сьогодні залишаються: 1) масові розкрадання коштів, продукції, сировини, обладнання та іншого державного майна; 2) здійснення різноманітних шахрайств у кредитно-фінансовій і банківській системах; 3) придбання за заниженими цінами об'єктів державної та комунальної власності; 4) використання комерційних структур із метою отримання пільгових кредитів, безмитного вивозу за кордон стратегічної сировини за демпінговими цінами, “перекачування” на рахунки іноземних держав валютних коштів тощо; 5) крадіжки; 6) злочини у сфері службової діяльності тощо.

Враховуючи зростаючі темпи глобалізації економіки, інформаційних і комунікаційних технологій, а також терористичні атаки, які продовжують тривати в нашій державі, варто проаналізувати кількість виявлених ОГ і ЗО з міжнародними (транснаціональними) зв'язками. Зокрема, відповідно до статистичної звітності правоохоронних органів України за період 2008–2013 рр., можна зазначити, зокрема, про факт збільшення кількості виявлених ОГ і ЗО з міжнародними зв'язками у понад два рази за п'ятирічний період: від 18 у 2008 р., 2009 р. до 44 – у 2010 р.; 43 – у 2011 р.; 29 – за 2012 р. Статистичні дані за 2013 р. не містять інформації про виявлені ОГ і ЗО з міжнародними зв'язками, однак зазначено дані про 38 виявлених ОГ і ЗО з міжрегіональними зв'язками та 18 ОГ і ЗО з транснаціональними зв'язками [1].

При цьому, протягом 9 місяців 2014 р. виявлено 22 організовані групи і злочинні організації з міжрегіональними зв'язками та 11 ОГ і ЗО з транснаціональними зв'язками [2]. Як бачимо, ці показники на половину (58–61 %) менші у порівнянні з 2013 р., що свідчить про те, що підсумкові показники 2014 р. можуть бути менші на 13–17 % щодо кількості виявлених ОГ і ЗО з міжрегіональними або транснаціональними зв'язками. Це закладає певні сумніви щодо ефективності виявлення та припинення діяльності ОГ і ЗО з міжрегіональними та транснаціональними зв'язками, або, можливо, про достовірність, об'єктивність статистичних даних.

Незважаючи на такі статистичні дані щодо “незначної” кількості виявлених ОГ і ЗО з міжрегіональними та транснаціональними зв'язками, для протидії такому виду організованої злочинності важливою є співпраця між органами правосуддя на національному, європейському (EUROPOL, FRONTEX, OLAF, ОБСЄ, Рада Європи) та міжнародному рівнях (INTERPOL, FATF, ООН). Поміж іншого, така співпраця спрямована на розвиток обміну інформацією, засобами зв'язку, а також сучасними методами та засобами розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у складі організованих груп і злочинних організацій.

Крім того, в нашій країні підготовка до терористичних дій, безпосередня участь у них найманих бойовиків, безвладдя на певній території держави сприяють незаконному обігу зброї,

вибухонебезпечних речовин, одиниць боєприпасів, серед яких мінометні міни та артилерійські снаряди. Також відбуваються постійні терористичні атаки на інфраструктурні об'єкти, а також на об'єкти підвищеної небезпеки (електростанції, газопроводи, трубопроводи тощо).

Така ситуація призводить до того, що збільшується кількість випадків незаконного обігу зброї, крадіжки, незаконного заволодіння транспортним засобом, вчинених у складі ОГ і ЗО. Зокрема, за 9 міс. 2014 р. виявлено 24 злочини щодо незаконного обігу зброї (ст.ст. 262, 263 КК України [3]), вчинених у складі ОГ і ЗО. Відповідно до статистичної звітності МВС України за 2013 р., цей показник тільки за три квартали 2014 р. перевищує минулорічний (13 за весь 2013 р.) на 84,6 %, і якщо така тенденція продовжиться, то за підсумками року можна прогнозувати його збільшення на 240–250 % у порівнянні з минулим роком. При цьому, для порівняння зазначимо, що статистика правоохоронних органів України за 2008–2012 рр. фіксує різну тенденцію щодо кількості виявлених злочинів, учинених у складі ОГ і ЗО, відповідальність за які передбачена ст.ст. 262, 263 КК України [3]. Так, у 2008 р. йдеться про 22 злочини; у 2009 р. – 29; 2010 р. – 54; 2011 р. – 19; 2012 р. – 34 [1]. Таким чином, кількість цього виду злочинів, виявлених за 9 місяців 2014 р., свідчить, що цей показник у 2014 р. може бути більшим, ніж у 2008 р., 2009 р., 2011 р., 2012 р., 2013 р., але можливо не перевищувати показник 2010 р., а тому працівникам правоохоронних органів варто постійно здійснювати оперативно-розшукові заходи щодо виявлення та припинення зазначеної групи злочинів.

Крім того, збільшилась кількість випадків незаконного заволодіння транспортним засобом, вчинених у складі ОГ і ЗО. Зокрема, за 9 місяців 2014 р. виявлено 18 злочинів щодо незаконного заволодіння транспортним засобом, що на 50 % перевищує минулорічний показник (12 за весь 2013 р.), якщо така тенденція продовжиться, то можна прогнозувати збільшення кількості виявлення таких злочинів на 20–30 %. При цьому, порівняння з іншими періодами є неможливим, адже статистика правоохоронних органів України за 2008–2012 рр. не містила інформації щодо кількості виявлених злочинів, учинених у складі ОГ і ЗО, відповідальність за які передбачена ст. 289 КК України [3].

Воєнні дії на території України, а також відсутність дієвого контролю на деяких пунктах пропуску на державному кордоні сприяють розширенню групи ризику населення, яке може постраждати від торгівлі людьми і, зокрема, трудової експлуатації як однієї з найбільш поширених форм цього злочину. Статистика правоохоронних органів України за 2008–2013 рр. фіксує різну тенденцію щодо кількості виявлених злочинів, учинених у складі ОГ і ЗО, відповідальність за які передбачена ст. 149 КК України (Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини) [3]. Так, у 2008 р. йдеться про

90 злочинів; у 2009 р. – 64; 2010 р. – 73; 2011 р. – 47; 2012 р. – 36; 2013 р. – 3 злочини, що на 87 менше, порівняно із аналогічним періодом 2008 року [1]. При цьому, відповідно до статичних даних МВС України, за 9 місяців 2014 р. вже виявлено 21 злочин, учинений у складі ОГ і ЗО, відповідальність за який передбачена ст. 149 КК України [2], що у 7 разів більше у порівнянні з 2013 р. Звісно, якщо припустити, що така тенденція продовжиться і в наступному кварталі, то можна спрогнозувати збільшення кількості вчинених у складі ОГ і ЗО злочинів, передбачених ст. 149 КК України, у 9 разів у порівнянні з 2013 р.

Усі ці негативні тенденції пов'язані з тим, що організованій злочинності дозволяє розвиватися й трансформуватися таке явище як корупція. В аспекті організованої злочинної діяльності, відповідно до статистичної звітності правоохоронних органів України за період 2008–2013 рр., можна зробити висновок, зокрема, про факт щорічного збільшення кількості виявлених ОГ і ЗО з корумпованими зв'язками у понад два рази: від 15 у 2008 р. до 27 – 2009 р.; 29 – 2010 р.; 38 – 2011 р.; 36 – 2012 р. Однак, станом на кінець 2013 р. йдеться тільки про 15 виявлених ОГ і ЗО з корумпованими зв'язками (порівняно із 36 за аналогічний період 2012 р.). Їх питома вага у загальній кількості виявлених за згаданий період ОГ і ЗО в цілому по Україні зростала від 3,97 % у 2008 р. до 8,72 % – у 2013 р. [1]. Крім того, відповідно до статистичних даних МВС України, за 9 міс. 2014 р. із 135 виявлених ОГ і ЗО в цілому – 22 (16,3 %) – ОГ і ЗО з корумпованими зв'язками, що значно більше у порівнянні з 2013 р.

У свою чергу, відносно злочинів у сфері легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, учинених у складі ОГ і ЗО, правоохоронними органами було виявлено: у 2008 р. – 57 злочинів, у 2009 р. – 64; 2010 р. – 45; 2011 р. – 59; 2012 р. – 76; 2013 р. – 49 [1]. За статистичною звітністю про результати роботи підрозділів ОВС України, протягом 9 місяців 2014 р. виявлено лише 9 злочинів у сфері легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (18,3 % від річного показника 2013 р.), учинених у складі ОГ і ЗО [2], що є значно меншим показником (49 – 2013 р.) у порівнянні з минулорічним періодом, що свідчить про недостатню увагу правоохоронних органів до виявлення ознак такого злочину, адже навряд чи в умовах фінансово-економічної кризи, високого рівня тіньової економіки, політичної нестабільності, воєнних дій в Донецькій та Луганській областях, валютних коливань, девальвації гривні, зменшення притоку іноземних інвестицій, настільки припинилися прояви цього суспільно небезпечного діяння.

Крім того, невід'ємним атрибутом легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є діяльність конвертаційних центрів, фіктивних підприємств, тіньових фінансових схем. Як зазначається в нормативно-правовому акті Державної служби фінансового моніторингу України, незаконна конвертація безго-

тівкових коштів залишається досить прибутковим і розповсюдженим видом нелегальної підприємницької діяльності для обслуговування ОГ і ЗО. Ключовою ланкою в цьому процесі є фіктивні підприємства. При цьому рахунки таких підприємств найчастіше відкриваються саме в підконтрольних банківських установах, де можливо повністю контролювати грошові потоки, які проходять через так званих “транзитних” юридичних осіб. За рахунок цього забезпечується максимальний захист коштів, які надходять від контрагентів на рахунки такого підприємства [4].

Тому для підтримання фінансової стабільності, отримання готівки, легалізації, збільшення незаконних доходів, отриманих злочинним шляхом, члени ОГ і ЗО користуються послугами конвертаційних центрів й фіктивних підприємств. Так, за статистичними даними МВС України, в яких вперше було зафіксовано інформацію щодо виявлення конвертаційних центрів, фіктивних фірм, протягом 2013 р. працівниками ОВС було припинено діяльність 45 конвертаційних центрів, викрито 775 фіктивних фірм і 208 тіньових схем, в яких задіяні фіктивні фірми та конвертаційні центри [5]. При цьому, лише за 9 місяців 2014 р. виявлено 334 фіктивні фірми (43,1 % від загальної кількості у 2013 р.), припинено діяльність 47 конвертаційних центрів (104 % від загальної кількості у 2013 р.), викрито 73 тіньові схеми (35,1 % від загальної кількості у 2013 р.), в яких задіяні фіктивні фірми та конвертаційні центри [6]. Таким чином, діяльність правоохоронних органів зосереджена лише на виявленні конвертаційних центрів, а виявлення фіктивних фірм і тіньових схем потребує більшої уваги. Крім того, навряд чи діяльність конвертаційних центрів, фіктивних фірм відбувається поза участю членів ОГ і ЗО, які створюють ці структури здебільшого для подальшої легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. У зв'язку з цим, залишається відкритим питання, чому, незважаючи на значну кількість викритих працівниками ОВС конвертаційних центрів, фіктивних фірм, кількість виявлених злочинів, передбачених ст. 209 КК України, учинених у складі ОГ і ЗО, залишається мізерною.

Висновки. Отже, уповноваженим підрозділам по боротьбі з організованою злочинністю доцільно приділяти постійну увагу запобіганню, виявленню та припиненню таких суспільно-небезпечних діянь, як шахрайство, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, крадіжки, злочини у сфері службової діяльності, що є найбільш вчинюваними кримінальними правопорушеннями у складі ОГ і ЗО з 2008 р. і по теперішній час. Крім того, варто звернути увагу, що, у порівнянні з минулим роком, набуває все більшого поширення вчинення у складі ОГ і ЗО таких злочинів, як торгівля людьми, незаконний обіг зброї, незаконне заволодіння транспортним засобом. Крім того, збільшується кількість вияв-

лених ОГ і ЗО з корумпованими зв'язками. При цьому, регресивно, у порівнянні з 2013 р., є кількість виявлених ОГ і ЗО з транснаціональними та міжрегіональними зв'язками, а також кількість учинених у складі ОГ і ЗО злочинів, передбачених ст. 209 КК України.

Враховуючи зазначені тенденції щодо окремих проявів організованої злочинності в нашій державі, можна запропонувати такі заходи запобігання та протидії цьому виду злочинності: 1) розроблення та запровадження державної програми для виплати річної заробітної плати працівникові відповідного підприємства, установи, організації, який повідомив уповноважені суб'єкти по боротьбі з організованою злочинністю, що він отримував заробітну плату в “конверті”; 2) налагодження співробітництва правоохоронних органів із населенням, громадськими об'єднаннями шляхом запобігання та протидії тіньовому ринку підакцизних товарів (нелегальному виробництву спиртних напоїв, контрабанді тютюнових виробів); 3) здійснення постійного моніторингу публікацій, повідомлень, фото та відеозаписів у ЗМІ про корупційні ризики в роботі державних службовців, працівників правоохоронних органів; 4) заохочення юридичних і фізичних осіб до співробітництва із правоохоронними органами у сфері припинення проявів корупції та організованої злочинності шляхом дарування їм 25 % від вартості проданого майна, яке було набуто злочинним шляхом особою, про яку вони повідомили; 5) децентралізація бюджету шляхом залишення місцевих податків і зборів у місцевих бюджетах; 6) децентралізації влади шляхом закріплення за органами місцевого самоврядування функцій контролю, в тому числі за міліцією; 7) розроблення та внесення законодавчих змін з метою запровадження процедури місцевих виборів суддів у місцеві суди; 8) встановлення сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження), відеофіксації на вулицях, парках, скверах, в автомобілях і службових приміщеннях працівників правоохоронних органів, й швидкого реагування на прояви організованої злочинності чи корупції; 9) поліпшення матеріального і соціального захисту осіб, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, тощо.

Список використаних джерел

1. Статистичні відомості про виявлені організовані групи та злочинні організації і вчинені ними кримінальні правопорушення за період з 2008 по 2013 рр. (у таблицях) // Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України. – К. : [б.в.], 2014. – 14 с.
2. Статистичні відомості про виявлені організовані групи та злочинні організації і вчинені ними кримінальні правопорушення за період 9 міс. 2014 р. (у таблицях) // Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України. – К. : [б.в.], 2014. – 4 с.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом “Властивості та озна-

ки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування” : Наказ Державної служби фінансового моніторингу України від 25 груд. 2009 р. № 182 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=114&art_id=1890&lang=uk.

5. Статистичні відомості про викриті органами внутрішніх справ фіктивні фірми та конвертаційні центри за 2013 р. (у таблицях) // Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України. – К. : [б.в.], 2014. – 2 с.

6. Статистичні відомості про викриті органами внутрішніх справ фіктивні фірми та конвертаційні центри за 9 міс. 2014 р. (у таблицях) // Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України. – К. : [б.в.], 2014. – 2 с.

В статье с целью характеристики отдельных тенденций относительно проявлений организованной преступности в нашем государстве проанализированы официальные статистические данные МВД Украины. Определена прогрессивная и регрессивная динамика по количеству выявленных специальными подразделениями отдельных преступлений, совершенных в составе организованных и преступных организаций.

For characterizing some trends of the manifestations of organized crime in our state, the author analyses the official statistics of the MIA of Ukraine. The progressive and regressive dynamics of the number of crimes committed as part of organized and criminal organizations investigating by the special units are determined.

Стаття надійшла до редакції журналу 10 жовтня 2014 року.